

Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΜΠΟΡΙΚΗΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΕΩΣ

Υπό του sir Geoffrey HEYWORTH
Προέδρου της Unilever Ltd

Ὁ χρόνος τὸν ὁποῖον διαθέτω δὲν μοῦ ἐπιτρέπει νὰ προβῶ εἰς λεπτομερῆ ἱστορικὴν ἀνασκόπησιν τῆς πλήρους ἐξελιξέως τοῦ ἐμπορίου κατὰ τὰ τελευταῖα διακόσια ἔτη. Θὰ ἀρκεσθῶ νὰ συγκεντρώσω τὴν προσοχήν μου πρὸς τὴν εἰδικὴν πλευρὰν τοῦ θέματος, καὶ νὰ ἐξετάσω τὴν ἀνάπτυξιν τῆς Ἐμπορικῆς Ἐκπαιδεύσεως, τῆς ἐκπαιδεύσεως ἣτις προώρισται νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν ἀποδοτικωτέραν ἀσκησιν τοῦ ἐμπορικοῦ ἐπαγγέλματος καὶ τὴν καλυτέραν ἐκτέλεσιν τῶν διαφόρων τύπων ἐμπορικῶν ἐργασιῶν, ἐπροτίμησα δὲ νὰ ἐξετάσω τὸ θέμα ἀπὸ τῆς σκοπιᾶς ταύτης ὅχι ἀπλῶς καὶ μόνον ἐπειδὴ ἐνδιαφέρομαι προσωπικῶς ἰδιαιτέρως διὰ τὸ θέμα τοῦτο, ἀλλὰ διὰ τὸ γεγονός ὅτι τὸ θέμα τυγχάνει νὰ εἶναι προσφιλές εἰς τὴν κοινωνίαν μας, ἣτις, ἐν πάσει περιπτώσει, ὑπῆρξεν ἢ δημιουργῶς τοῦ θεσμοῦ τῶν ἐξετάσεων πρὸς ἀπόκτησιν προσόντων διὰ τὰς ἐμπορικὰς γνώσεις, καὶ αἱ ὁποῖαι ἐξετάσεις ἐξακολουθοῦν νὰ ἔχουν καὶ σήμερον τὴν πρωτεύουσαν θέσιν εἰς τὸ πεδῖον ἐκεῖνο.

Τὰ τελευταῖα διακόσια ἔτη εὗρον τὴν Βρετανίαν ὡς τὴν μεγαλύτεραν ἐμπορικὴν δύναμιν, καὶ τὴν θέσιν αὐτὴν εἶχε καταλάβει ἤδη πρὶν ἀπὸ τὸ 1754. Κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα ἐνεφανίσθησαν οἱ ἀσπονδότεροι ἀντίπαλοι καὶ ἀνταγωνισταὶ αὐτῆς : ἡ Γερμανία ἀφ' ἑνός, καὶ αἱ Ἕν. Πολιτεῖαι ἀφ' ἑτέρου. Ἐν τέλει δὲ βλέπομεν ὅτι ἡ οἰκονομικὴ ἡγεσία τοῦ κόσμου περιέρχεται εἰς τοὺς πέραν τοῦ Ἀτλαντικοῦ ἐξαδέλφου μας, τοὺς Ἀμερικανούς. Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην παρατηροῦμεν τρεῖς σπουδαίας ἐξελιξεις εἰς τὴν ἐμπορικὴν ἐκπαίδευσιν, τρία στάδια, ἕκαστον τῶν ὁποίων προσεπιβάλλετο ἐπὶ τοῦ ἐτέρου καὶ ὁμοῦς ἐξηκολούθει νὰ συνυπάρχῃ καθ' ὅλον τὸ χρονικὸν διάστημα. Τὸ πρῶτον καὶ βασικὸν στάδιον ὑπῆρξεν ἡ ἀνάπτυξις τῆς γενικῆς ἐκπαιδεύσεως, καθόσον ἐμπορικαὶ σπουδαὶ δὲν ἦτο

τοῦ Χριστιανισμοῦ, ποὺ μένουσαν σχεδὸν ἀπρόσιτα χωρὶς τῆ σημερινῆ γλῶσσα, τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ διαφωτίζονται ἀπὸ τὰ τωρινά. Σπουδαῖα ἔργα τῆς ἱστορικῆς γραμματικῆς (ὅπως ἡ ἐξαφάνισις τῆς δοτικῆς ἀπὸ τὸν 1ον αἰῶνα ὡς τὸν 10ο, τοῦ Ι. Οὐμπέρ) χρωστοῦνται σὲ ἑλληνοστὲς ποὺ συμπλήρωσαν τὴ γνώσιν τῆς ἀρχαῖο-τητας μὲ τὴν πείρα τῆς νεοελληνικῆς.

Σχολὴ γλωσσολογίας, ἢ Σχολὴ τῶν Ἀνατολικῶν Γλωσσῶν εἶναι συνάμα Σχολὴ Ἀνθρωπισμοῦ, ὅχι μὲ τὴ στενή, παρὰ μὲ τὴν πλατιὰ σημασίαν τῆς λέξεως καὶ ἴσα ἴσα ἢ θέσις τῆς Ἑλλάδας καὶ τοῦ πολιτισμοῦ τῆς, μεταξὺ Ἀνατολῆς καὶ Δύσεως, ἐξηγεῖ καὶ δικαιολογεῖ τὴν ἔκφραση. Ἡ ἑλληνικὴ ἔχει πίσω τῆς ἕνα τρισχιλιόχρονον παρελθόν. Κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο, πῆρε ἀπὸ τὴν Ἀνατολήν ὅσαμποροῦσε ἢ δυτικῆ σκέψιν νὰ ἀφομοιώσει. Χάρη στήν Ἑλλάδα, οἱ πολιτισμοὶ τῆς Ἀνατολῆς (τῆς Ἑγγυῆς ὡς καὶ τῆς Ἀπῶ Ἀνατολῆς) κρίνονται καλύτερα κατὰ τὸ ἀνθρώπινον μέτρο τόσο σ' ὅτι πρωτότυπα ἔχουν ὅσο καὶ στίς σχέσεις τους. Ἡ μελέτη τῶν γλωσσῶν δὲν ἀξίζει μόνον γιὰ τὴ γλωσσολογία, παρὰ καὶ γιὰ ὅσα ἀνακαλύπτει ἀπὸ τὰ ἀνθρώπινα δημιουργήματα καὶ ἀπὸ τὰς νοοτροπίαις, γιὰ τὴν πίσω ἀπὸ τὴν ἔκφραση βρίσκεται ὁ ἀνθρώπος.

δυνατὸν νὰ ἀρχίσουν πρὶν ὁ κόσμος μάθει ὀλίγα γράμματα· νὰ μάθῃ τουλάχιστον ἀνάγνωσιν, γραφὴν καὶ ἀριθμητικὴν. Τὸ δευτερον στάδιον, κατὰ τὰ διακόσια ἔτη, ἦτο ἡ εἰσαγωγὴ τῆς διδασκαλίας τῶν ἐμπορικῶν ὅπως γίνεται τώρα, ἀρχῆς γενομένης ἀπὸ τῆς κατασκευογραφίας (τηρήσεις ἐμπορικῶν βιβλίων), στενογραφίας, ἀργότερον δὲ δακτυλογραφίας, ἐπαγγελματικῆς λογιστικῆς, τραπεζικῶν καὶ ἀσφαλιστικῶν. Ἐπεδιδώκετο ἡ κατάρτισις τεχνικῶν, ἐμποροῦπαλλήλων. Τὸ τρίτον στάδιον ἦτο ἡ εἰσαγωγὴ τῶν ἐμπορικῶν σπουδῶν εἰς τὰ Πανεπιστήμια, καὶ ἡ ἐξύψωσις τῆς κοινωνικῆς θέσεως τοῦ ἐμπορίου.

Διὰ τὴν σαφήνειαν ἔχω διαιρέσει τὴν ἐξέτασιν τῶν γεγονότων τῶν διακοσίων ἐτῶν εἰς τρεῖς μεγάλας περιόδους. Ναὶ μὲν τὰ χρονικὰ ὄρια ἐκάστης περιόδου ἔχουν μεγάλην σημασίαν, τόσον διὰ τὴν ἐν γένει οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν ὅσον καὶ διὰ τὴν ἱστορίαν τῆς ἐμπορικῆς ἐκπαιδεύσεως, ὅμως εἶναι ἐπισημὰς νὰ θέσωμεν ἀπότομον διαχωριστικὴν γραμμὴν μεταξὺ τῶν ἱστορικῶν γεγονότων, τὰ ὅποια κατ' ἀνάγκην ὑφίστανται τὰς βαθμιαίας ἐξελίξεις, τὰ δὲ συμβάντα μιᾶς περιόδου διεισδύουσι καὶ ἀναμιγνύονται μὲ τὰ τῶν μεταγενεστέρων ἐποχῶν. Ὅμως, αἱ χρονικαὶ περίοδοι τὰς ὁποίας ἔχομεν ὑπ' ὄψιν ἀντιστοιχοῦν περίπου πρὸς τὰ τρία κύρια στάδια εἰς τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῆς Μεγάλῃς Βρετανίας καὶ τὴν ἐμφάνισιν τῶν τριῶν σταδίων εἰς τὴν ἐμπορικὴν ἐκπαίδευσιν.

1754 - 1851 — Ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις *

Ἡ πρώτη μας περίοδος ἀρχίζει ἀπὸ τοῦ ἔτους 1754 καὶ ἐκτείνεται μέχρι τοῦ 1851, ὅσον ἀφορᾷ δὲ τὴν οἰκονομικὴν ἀνάπτυξιν τῆς χώρας αὕτη καλύπτει ὀλόκληρον τὸ χρονικὸν διάστημα τῆς βιομηχανικῆς ἐπαναστάσεως, τὴν ἐποχὴν κατὰ τὴν ὁποίαν ἡ Βρετανία ἦτο ἡ ἰθύνουσα ἐμπορικὴ καὶ βιομηχανικὴ δύναμις τοῦ κόσμου. Πρὸς τούτοις, ἡ περίοδος αὕτη συμπύπτει, ἐν γενικαῖς γραμματεῖς, μὲ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς γενικῆς ἐκπαιδεύσεως.

Ἀναμφιδόλως, ἐκπαιδευτικαὶ εὐκολαὶ ὑπῆρχον καὶ πρὸ τοῦ 1754. Τὰ Πανεπιστήμιά μας τῆς Ὁξφόρδης καὶ τοῦ Καίμπριτζ, ἰδρῦθησαν ἀρχικῶς διὰ νὰ μορφώσουν κυρίως πτωχοὺς διανοουμένους, σπουδάζοντας διὰ τὴν ἐπαγγελματικὴν σταδιοδρομίαν των, ὅπως τὴν ἐγνώριζον τὴν ἐποχὴν ἐκείνην. Τὰ ἰδρύματα ταῦτα δὲν προωρίζοντο νὰ καταστήσουν πνευματικὰ ἐδέσματα διὰ νὰ γευθοῦν μόνον οἱ πλούσιοι. Καὶ ὅμως μὲ τὴν πάροδον τοῦ χρόνου εἰς αὐτὸ κατέληξαν. Τώρα, μόλις τελευταίως ἤνοιξαν καὶ πάλιν αἱ πύλαι τῶν πανεπιστημίων τούτων καὶ πάλιν διὰ τὰς ἱκανότητάς καὶ ὄχι μόνον διὰ τοὺς εὐπόρους. Τὰ μοναστήρια ὑπῆρξαν καὶ αὐτὰ κέντρα μορφώσεως, καὶ αὐτὰ μαζὶ μὲ τὰ πανεπιστήμια κατήρτισαν μορφωμένους νέους τινὲς τῶν ὁποίων ἠργάσθησαν ὡς ὑπάλληλοι. Ἐφ' ἧς ἐποχῆς ἡ λατινικὴ γλῶσσα ἔπαυσε νὰ εἶναι παγκόσμιος, ἑσταμάτησε καὶ ἡ πρόοδος καὶ ἀνάπτυξις τῆς ἐμβρυώδους ἐμπορικῆς καὶ ἐπαγγελματικῆς ἐκπαιδεύσεως. Πρὸς τούτοις, μὲ τὴν κατάργησιν των, ἡ ἐκπαίδευσις περιήλθεν εἰς τὰς χεῖρας τῶν κοσμηκῶν, καὶ κατὰ συνέπειαν εἰς τὴν ἀρμοδιότητα τῶν ἐνοριῶν, εὐθύνην τὴν ὁποίαν μετὰ δυσφορίας ἀνελάμβανον αὐταὶ συνήθως.

Κατὰ τὸν 18 αἰῶνα ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις συμπτωματικῶς παρῆχετο·

* The tree R's — Reading, (W)riting, (A)rithmetic.

ὑπῆρχε ἀγραμματοσύνη εἰς ἀνώτατον βαθμόν. Τὰ παιδιά ἐφοίτων ἢ εἰς ἐνοριακὸν σχολεῖον, εἰς τὴν «Κυρίαν» ἢ εἰς σχολεῖα ἰδρυθέντα ἀπὸ ἰδιώτας ἢ φιλανθρωπικὰ σωματεῖα. Πολλάκις δὲ καθόλου δὲν ἐφοιτοῦσαν εἰς σχολεῖον. Ἡ ἐκπαίδευσις ἦτο προαιρετικὴ. Ἡ δὲ διδασκαλία σπανίως ἦτο κάτι περισσότερον ἀπὸ ἀπλὴν ἀνάγνωσιν καὶ γραφὴν κάποτε δὲ καὶ ἀριθμητικὴν. Εἰς τίνα ὁμοῦ πτωχοκομεῖα καὶ φιλανθρωπικὰ σχολεῖα ἐγίνε προσπάθεια νὰ διδάσκηται κάτι περισσότερον, κυρίως δὲ μὲ τὸ σύστημα ἐπαγγελματικῆς μαθητεύσεως.

Ὅσον ἀποδοτικὸν καὶ ἂν ὑπῆρξε τὸ σύστημα τοῦτο τῆς διδασκαλίας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 18ου αἰῶνος, ἦτο ὁμοῦ ἀνεπαρκὲς νὰ ἀνταποκριθῆ πρὸς τὰς ἀνάγκας αἱ ὁποῖαι προέκυψαν συνεπείᾳ τῆς βιομηχανικῆς ἐπαναστάσεως καὶ νὰ λύσῃ κοινωνικὰ προβλήματα ὡς ἡ αὔξησις τοῦ ἐφηβικοῦ πληθυσμοῦ κ.λ.π.

Ἡ δημιουργία τῶν ἐργοστασίων εἰς τὰς βορείους βιομηχανικὰς περιοχὰς παρουσίασεν εὐκαιρίαν εἰς τὰ ἀγράμματα παιδιά πρὸς ἐργασίαν, ἐκ τῆς ὁποίας εὐκαιρίας ὠφελήθησαν τόσον οἱ γονεῖς ὅσον καὶ οἱ ἐργοδότες. Πρὸ τοῦ τέλους τοῦ 18ου αἰῶνος, ἡ μόνη πραγματικὴ εὐκαιρία διὰ τὴν πλειονότητα τῶν παιδιῶν νὰ μάθουν γράμματα ἦτο τὸ Κυριακὸν σχολεῖον. Τὴν λειτουργίαν τοῦ Κυριακοῦ σχολεῖου ἐν Ἀγγλίᾳ ἐθέσπισε τὸ πρῶτον ὁ Rikes τὸ 1780. Εἰς διάστημα 12 ἐτῶν, ὁ ἀριθμὸς τῶν εἰς τὰ Κυριακὰ σχολεῖα φοιτῶντων παιδιῶν ἀνῆλθεν εἰς 500 000. Ἄν καὶ ἀσήμαντος ἡ παρεχόμενη μόρφωσις εἰς τὰ σχολεῖα αὐτά, ὁμοῦ συνέβαλε τὰ μέγιστα νὰ ἱκανοποιήσῃ μίαν αὔξουσαν ἀνάγκην! Ἄλλην εὐκαιρίαν διὰ τὴν μόρφωσιν τῶν ἐργαζομένων παρεῖχε τὸ Νυκτερινὸν σχολεῖον. Φυσικὰ, εἰς αὐτὸ ἐφοιτοῦσαν μόνον τὰ ἐξαντλημένα ἐκ τῆς ἐργασίας παιδιά, δεδομένου ὅτι ἡ ὑποχρεωτικὴ ἡμερησία ἐργασία ἦτο δεκαεξάωρος. Ὅμως ἰδρῦθησαν πολυάριθμα νυκτερινὰ σχολεῖα, χάρις εἰς τὴν ἰδιωτικὴν πρωτοβουλίαν. Εἰς ἐν ἀπὸ τὰ σχολεῖα ἐφοίτησε ὁ Γεώργιος Στέφανσον, ὁ πλεόν διακεκριμένος μαθητὴς του, ὁ ὅποιος ἦτο ἀγράμματος μέχρι τοῦ 17ου ἔτους τῆς ἡλικίας του καὶ ἐθεράπευσε τὸ μειονέκτημα τοῦτο φοιτήτας εἰς Νυκτερινὴν σχολήν.

Εἰς τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος, ὁ Μπέλ καὶ ὁ Λάνκαστερ, σχεδὸν ταυτοχρόνως ἤρχισαν νὰ ἐφαρμόζουσι τὸ σύστημα ἀλληλοδιδασκαλίας.

Κατὰ τὸ σύστημα τοῦτο, ὁ διδάσκαλος ἐδίδασκε τοὺς εὐφυσστέρους μαθητὰς καὶ αὐτοὶ μὲ τὴν σειρὰν τῶν ἐδιδασκόντων τοὺς ὑπολοίπους. Τὸ σύστημα διεδόθη εὐρύτατα, διότι ἐβοήθει σημαντικῶς τὸν διδάσκαλον νὰ διδάσκη μὲγάλον ἀριθμὸν μαθητῶν. Τὸ ἴδιον σύστημα ἐφηρμόσθη ἐπιτυχῶς, καὶ εἰς τὰ σχολεῖα τῆς Ἐθνικῆς Ἐταιρίας διὰ τὴν Προαγωγὴν τῆς Μορφώσεως τῶν Πτωχῶν (National Society for Promoting the Education of the Poor), ἰδρυθείσης τὸ 1811 ὑπὸ τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἀγγλίας, ὅπου κατὰ τὸ 1831 ἐδιδάχθησαν περὶ τὸ ἐν ἑκατομύριον μαθηταί, συμφώνως πρὸς τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1851. Αἱ θρησκευτικαὶ ὀργανώσεις μόνον ἴδρυσαν χίλια σχολεῖα κατὰ τὸ πρῶτον ἥμισυ τοῦ αἰῶνος.

Ἀπὸ τοῦ 1802, διὰ σειρὰς νομοθετημάτων σχετικῶν μὲ τὰ ἐργοστάσια, κατεβλήθησαν προσπάθειαι ἐκ μέρους τοῦ Κράτους ὅπως περιορισθῆ ἡ κατάχρησις τῆς παιδικῆς ἐργασίας, ἐλήφθη δὲ πρόνοια διὰ τὴν λειτουργίαν σχολείων καὶ κατὰ τὰς ἐργασίμους ὥρας, διὰ τὴν διδασκαλίαν μαθημάτων στοιχειώδους ἐκπαίδευσσεως εἰς τὰ ἐργαζόμενα παιδιά, ἄνευ θετικῶν ἀποτελεσμάτων ὁμοῦ, μέχρις ὅτου ἐψηφίσθη ὁ νόμος τοῦ 1833, δυνάμει τοῦ ὁποῦ ἐδημιουργήθη ὁ θεσμὸς τῶν ἐπι-

θεωρητῶν. Κατὰ τὸ ἴδιον ἔτος, τὸ Κράτος ἤλθε τὸ πρῶτον ἀρωγὸς εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν. Ἐψηφίσθη ὁ νόμος ὁ ἐπιτρέπων εἰτησίαν δαπάνην διὰ τὰ σχολικὰ κτίρια, ἢ δὲ διαχειρίτις τοῦ κοινδουλίου ἀνετέθη εἰς τοὺς ἐκκλησιαστικοὺς ὀργανισμοὺς. Παρὰ τὴν χορηγίαν ταύτην, ὅμως, συμφώνως πρὸς τὴν ἀπογραφὴν τοῦ 1851, μόνον 50 % τῶν τέκνων τῆς ἐργατικῆς τάξεως μέχρι τοῦ 12ου ἔτους ἐφοίτων εἰς σχολεῖα.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ὁ ἀριθμὸς τῶν παρακολουθούντων τὴν στοιχειώδη ἐκπαίδευσιν ἀνῆλθεν ἀλλὰ ἐλάχιστοι ἔτυχον ἐτέρας εἰδικῆς μορφώσεως. Ἀπὸ τὰ διδασκόμενα μαθήματα τὸ μόνον τὸ ὅποσον θὰ ἠδύνατο νὰ ἐνομασθῇ «Ἐμπορικὰ» ἦτο ἡ Καταστιχογραφία (τήρησις λογιστικῶν βιβλίων).

Παρὰ τὸ γεγονός ὅτι ἡ **διπλογραφία** ἐφημέροσθη τὸ πρῶτον εἰς τὴν Ἰταλίαν κατὰ τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνος, αὕτη ἤρχισε νὰ χρησιμοποιεῖται ἐν Ἀγγλίᾳ μόνον τὸν 19ον αἰῶνα. Ὅμως τὸ μάθημα τοῦτο ἀνεπτύσσεται ἤδη ἐν Ἀγγλίᾳ εἰς διδακτικὸν βιβλίον συγγραφῆς ὀνόματι Peel, ὑπαλλήλου παρὰ τῇ Διοικήσει τοῦ Christ's Hospital καὶ ἐδιδάσκετο εἰς διαφόρους ἰδιωτικὰς Ἀκαδημίας τῆς Ἀγγλίας καὶ κατὰ τὰ παλαιότερα χρόνια, εἰδικῶς δὲ κατὰ τὸν 17ον αἰῶνα, εἰς τὰς Ἀκαδημίας τῶν Dissenters. Εἰς τὰ ἀγγλικά Γυμνάσια ἦτο ἄγνωστον τὸ σύστημα τῆς λογιστικῆς διπλογραφίας, ἀν καὶ τὸ μάθημα ἐδιδάσκετο εἰς τὴν Σκωτίαν. Τὸ «Christ's Hospital» ὡς ἐκπαιδευτικὸν ἴδρυμα ἀπετέλει ἐξαιρέσιν. Παρεῖχε δὲ εἰδικὴν ἐμπορικὴν μόρφωσιν, μαθήματα ναυτιλίας, κλπ. Πλείστοι ἐκ τῶν ἀποφοίτων τοῦ ἰδρύματος τούτου διεκρίθησαν εἰς τὸ βρετανικὸν ναυτικόν, ἄλλοι δὲ ὡς στελέχη εἰς τοὺς ἐμπορικοὺς καὶ τραπεζικοὺς Οἴκους καὶ εἰς τὰς γνωστὰς μεγάλας βρετανικὰς ἐπιχειρήσεις. Ὅμως, ὁ διάσημος ἄγγλος συγγραφεὺς καὶ λογοτέχνης Charles Lamb, ἀν καὶ ἐμορφώθη εἰς τὸ «Christ's Hospital» καὶ εἰργάζετο εἰς τὰ Γραφεῖα τῆς Ἐταιρείας «East India Company», ὡς λογιστής, παραδόξως ἔλεγε : «Ἐγὼ δὲν ἔχω ἰδέαν ἀπὸ λογαριασμοῦς».

Ἐπιστήμως τεχνικὴ ἐκπαίδευσις ἐνεφανίσθη εἰς τὴν Ἀγγλίαν, τὸ πρῶτον, μὲ τὴν ἴδρυσιν τοῦ «Ἰνστιτούτου τῶν μηχανουργῶν». Τὸ 1823 ὁ Birkbeck ἴδρυσε τοιοῦτον ἐκπαιδευτήριον εἰς Λονδίνον, καὶ τάχιστα ὅμοια ἰδρύματα ἐπεξετάθησαν εἰς ὅλην τὴν χώραν. Αἱ σχολαὶ αὗται προωρρίζοντο διὰ τὴν κατάρτισιν τεχνιτῶν, βάσει τῶν γενικῶν ἀρχῶν τῆς μηχανικῆς ἐπιστήμης, καὶ τὰ μαθήματα παρεδίδοντο κατὰ τὰς ἑσπερινὰς ὥρας. Εὐθὺς ὅμως παρετηρήθη ὅτι οἱ μαθηταὶ ἔπρεπε νὰ διδαχθοῦν πρῶτον τὰ μαθήματα τῆς στοιχειώδους ἐκπαίδευσεως (γραφὴν, ἀνάγνωσιν καὶ ἀριθμητικὴν) ὡς βάσιν τῆς γενικῆς γνώσεως. Ἀργότερον τὰ Ἰνστιτούτα ἐπεξέτειναν τὸν κύκλον τῶν διδασκομένων μαθημάτων εἰς τὸ πρόγραμμά των καὶ προσέθεσαν καὶ τὸ μάθημα τῆς καταστιχογραφίας καὶ τῶν ξένων γλωσσῶν. Οὕτω τὰ ἰδρύματα ταῦτα κατέστησαν τὰ κατ' ἐξοχὴν μορφωτικὰ κέντρα μέσης τάξεως.

Ἡ μέση ἐκπαίδευσις, τὴν ἐποχὴν ἐκείνην εἶχε πολὺ περισσότερα κενὰ παρὰ ἡ στοιχειώδης τοιαύτη, καὶ φυσικὰ ἀνέπτυσσε πολὺ μικροτέραν πρόοδον. Τὰ Grammar Schools, τὰ ἰδιωτικὰ Γυμνάσια, τὰ Public Schools, συνεχέντρωναν τὴν προσοχὴν των εἰς τὴν κλασικὴν καὶ θρησκευτικὴν μόνον κατάρτισιν, ἢ δὲ κατ' ἐξοχὴν συγχρονισμένην μόρφωσιν παρείχετο εἰς τὰς Ἀκαδημίας τῶν Dissenters, ἰδρυθείσας κατόπιν τῆς ψηφίσεως τοῦ νόμου 1662 «περὶ ὁμοιομόρφου ἐκπαίδευσεως». Αἱ ὡς ἄνω Ἀκαδημαῖαι ἐδίδασκον μαθηματικά, ἱστορίαν,

γλωσσογραφίαν, ξένας γλώσσας, καθὼς καὶ κλασικά. Διὰ τοῦ νόμου τοῦ 1689 «περὶ ἀνοχῆς» αἱ Ἀκαδημαῖαι αὐταὶ κατετάσσοντο εἰς τὴν κατηγορίαν τῶν Grammar Schools, ἐξηκολούθουν δὲ νὰ ἔχουν σπουδαιοτάτην θέσιν ὡς ἐκπαιδευτήρια καὶ κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῶν τῆς περιόδου ταύτης. Μεταξὺ τῶν διακεκριμένων μαθητῶν τῶν σχολῶν τούτων συγκαταλέγονται ὁ Μάλλθους καὶ ὁ Χάζλιτ (Malthus καὶ Hazlitt) τὸ 1851. Πλείστοι ἐξ αὐτῶν εἶχον ἀπορροφηθεῖ ἀπὸ τὰ Grammar Schools, τοῦτο δὲ ἐσήμαινε καθυστέρησιν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῶν συγχρονισμένων θεμάτων, καὶ κατὰ τὸ τέλος τῆς περιόδου παρημελήθη τελείως ἡ διδασκαλία τῆς ἱστορίας, γλωσσογραφίας, ξένων γλωσσῶν καὶ τῶν φυσικῶν.

Ναὶ μὲν τὰ Public Schools καὶ τὰ Grammar Schools ἐξησφάλιζαν καλὴν μόρφωσιν διὰ τὰ τέκνα τῶν εὐπόρων τάξεων καὶ τῶν προνομιούχων, ἀλλὰ συμφώνως πρὸς τοὺς ὑπολογισμοὺς τοῦ Mathew Arnold μόνον 16 000 παιδιὰ ἐφοίτων εἰς σχολεῖα μέσης ἐκπαίδευσως κατὰ τὰ ἔτη 1850 - 1860, ἢ μᾶλλον εἰς εἰς τοὺς πεντακοσίους μεταξὺ 11 καὶ 16 ἐτῶν μαθητικῆς ἡλικίας.

Καὶ ἡ πανεπιστημιακὴ μόρφωσις παρουσίαζεν ἀνεπάρκειαν. Μολογόντι ὑπάρχον τέσσαρα Πανεπιστήμια εἰς τὴν Σκωτίαν ἤδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1583, μόνον δύο τοιαῦτα ὑπῆρχον ἐν Λονδίῳ πρὸ τοῦ 1832. Ἀργότερα δὲ ἰδρύθησαν ἄλλα δύο τὸ 1851, τὸ τοῦ Durham καὶ ἐν ἀκόμῃ τοῦ Λονδίνου. Τὰ ἰδρύματα ταῦτα διετήρησαν ἀνημμένην τὴν δαδα τῆς διανοήσεως καὶ παρουσίασαν διακεκριμένους σοφοὺς ἄνδρας, ἀλλὰ ὁ ἀριθμὸς τῶν πτυχιούχων ἦτο ἐλάχιστος, δεδομένου ὅτι ἡ Μέση Ἐκπαίδευσις εἶχεν ἀνοικτὰς τὰς πύλας τῆς μόνον εἰς ὀλίγους τυχεροὺς. Συνεπὸς καὶ ἡ ἐπίθρασις τῶν Πανεπιστημίων ἐπὶ τοῦ ἐμπορίου ἦτο ἀμελητέα.

Ὅμως, παρὰ τὴν καταφανῆ ἔλλειψιν οἰαζομένης συστηματικῆς ἐκπαιδευτικῆς πολιτικῆς εἰς τὴν χώραν, ἡ Βρετανία κατῴρθωσεν νὰ ἐφευρίσκῃ, νὰ ἀναπτύσσῃ καὶ νὰ ἀξιοποιῇ, βιομηχανικὰς μεθόδους καὶ νὰ ἐπιτύχῃ ἀπαράμιλλον ἐπίπεδον οἰκονομικῆς εὐημερίας. Ὅντως, ἡ ὄργανωμένη παιδεία δὲν προσέφερον εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν τίποτε περισσώτερον ἀπὸ γραμματισμένους τεχνίτας δοκίμους, καὶ τοῦτο ἀνεπαρκῶς.

Ὁ Brindly καὶ ὁ Arkwrigill εἶναι δύο παραδείγματα διακεκριμένων Ἀγγλῶν οὔτινας ἐστεροῦντο μορφώσεως. Ὁ Wedgwood ἐγκατέλειπε τὰ θρανία εἰς ἡλικίαν 10 ἐτῶν. Ὁ James Watt, ἐπωφελέθη ἀπὸ τὰ γράμματα τὰ ὅποια εἶχε μάθει εἰς τὴν Σκωτίαν. Ὁ George Stephenson ὅμως, ὅπως εἶδομεν, ἦτο τελείως ἀγράμματος μέχρι τῆς ἡλικίας 17 ἐτῶν. Ὅμοιος, τότεν ἡ βιομηχανία ἔσον καὶ τὸ ἐμπόριον, ἐλαχίστην ἔκαμον χρῆσιν τῶν γραμμάτων. Ἡ προσωπικὴ ἐμπειρία ἦτο ἐκεῖνο τὸ ὅποιον ἐθεωρεῖτο ἀπαραίτητον προσὸν διὰ τὴν ἐπιτυχίαν. Πράγματι, ὁλόκληρον τὸ σύστημα τῆς ἐκπαίδευσως ἐστηρίχθη εἰς τὴν ἰδέαν τῆς πραγματικῆς ἐπὶ τόπου μαθητεύσεως εἰς τὰ ἐργαστήρια καὶ τὰ γραφεῖα καὶ ὄχι διὰ τῆς φοιτήσεως εἰς Σχολεῖα.

Τὰ πράγματα ἦσαν διαφορετικὰ εἰς ἄλλας χώρας, ἰδίως εἰς τὰς δύο χώρας αἱ ὅποιαί ἐπέπρωτο, ἀργότερον, νὰ ἀποδοῦν ἀνταγωνισταὶ τῆς Βρετανίας εἰς τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν βιομηχανίαν: τὴν Ἀμερικὴν καὶ τὴν Γερμανίαν. Ὅμως, οὔτε ἡ Ἀμερική, οὔτε ἡ Γερμανία ἤρχισαν τὴν μεγάλην οἰκονομικὴν τῶν ἀνάπτυξιν πρὶν ἀπὸ τὸ 1850, ἀλλ' ἀμφότεραι αἱ χώραι κατῴρθωσαν νὰ πραγματοποιήσουν μεγάλα ἀλλοιωτὰ εἰς τὴν γενικὴν ἐκπαίδευσιν κατὰ τὸ πρῶτον ἡμῶν τοῦ 19ου αἰῶνος.

Ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις εἰς τὴν Ἀμερικὴν ἀνεπτύχθη ἐπὶ τῶν ἀγγλικῶν γραμμῶν μέχρι τοῦ 1825, λόγῳ τοῦ χαμηλοῦ κόστους τοῦ συστήματος Monitors δηλαδὴ ἀλληλοδιδασκαλίας. Εἰς τὴν Ἀμερικὴν, πολλαὶ πολιτεῖαι ἴδρυσαν σχολεῖα τοῦ ἰδίου τύπου. Ἄν καὶ τὸ σύστημα τοῦτο ἔπαυσε νὰ ὑποστηρίζεται μετὰ τὸ 1830, ἡ κρατικὴ ἐπέμβασις εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν ἦτο ἤδη πραγματικότης, ὡς παραδεγμένη ἀρχή. Κατόπιν μακροχρονίου ἀγῶνος, κατὰ τὸ ἔτος 1851, κατωρθώθη νὰ καθιερωθῇ τὸ σύστημα τῶν κρατικῶν σχολῶν, ἔστω καὶ μᾶλλον θεωρητικῶς. Τὰ Grammar Schools ἀντικατεστάθησαν ἀπὸ τὰς ἰδιωτικὰς Ἀκαδημίας αἱ ὁποῖα παρῆγον συγχρονισμένην μόρφωσιν, ἐδίδασκον φυσικὴν καὶ χημείαν, ἱστορίαν, λογιστικὴν καὶ ἔτι δὴποτε ἄλλο τὸ ὅποιον ἔθεωρεῖτο χρήσιμον ἀπὸ τὸ κοινόν. Ἡ ἀπογραφή τοῦ 1850 παρουσίασε 250 000 μαθητὰς νὰ φοιτοῦν εἰς ἰδιωτικὰς Ἀκαδημίας. Ὁ ὡς ἄνω ἀριθμὸς δυνατὸν νὰ μὴν εἶναι ἀπολύτως ἀκριβής, ἐν πάσει ὁμοῦ περιπτώσει παρουσιάζει ἀξιόλογον ἀντίθεσιν πρὸς τοὺς 16 000 μαθητὰς τοὺς φοιτῶντας εἰς ἀγγλικὰ σχολεῖα τῆς αὐτῆς ἐποχῆς, καὶ δὴ λαμβανομένου ὑπ' ὄψιν ὅτι ἀμφότεραι αἱ χώραι εἶχον τότε τὸν ἴδιον ἀριθμὸν πληθυσμοῦ.

Εἰς τὴν Εὐρώπῃ καὶ τὴν Ἀμερικὴν ὑπῆρχε προγραμματισμὸς πρὸς καθολικὴν ἐκπαίδευσιν, πολὺ ἐνωρίτερον παρὰ εἰς τὴν Ἀγγλίαν. Εἰς τὴν Πρωσίαν, καθ' ἕλον τὸ διάστημα τοῦ 18ου αἰῶνος, τὸ Κράτος ὑπεστήριξε τὴν προαγωγὴν τῆς ἐκπαίδευσως, ἀλλὰ χωρὶς νὰ ἐπιτύχῃ θετικὰ ἀποτελέσματα, τὰ μέτρα ὁμοῦ τοῦ Κράτους παρεσκέυσαν τὸν δρόμον διὰ τὴν μετέπειτα ἀνάπτυξιν τῆς παιδείας κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 19ου αἰῶνος. Τὸ 1806, ἡ πλήρης ἐξουθένωσις τοῦ πρωσικοῦ στρατοῦ εἰς Ἴέναν, παρώτρυνε τὸ κράτος νὰ προαγάγῃ τὴν ἐκπαίδευσιν ὡς μέσον πρὸς ἀποκατάστασιν τοῦ γοήτρου καὶ τοῦ ἀπωλεσθέντος μεγαλείου τῆς χώρας. Ἡ πλήρης κρατικοποίησις τῆς ἐκπαίδευσως ἐπραγματοποιήθη καὶ οὕτω, ἅπαντα τὰ παιδιὰ ἀπὸ 6—14 ἐτῶν ἠδύναντο νὰ φοιτοῦν εἰς σχολεῖον. Ἡ δὲ διδασκαλία δὲν ἐβασίζετο πλέον εἰς τὸ σύστημα τῆς ἀλληλοδιδασκαλίας (Monitor System) τῆς Ἀγγλίας καὶ Ἀμερικῆς, ἀλλὰ εἰς τὰς ἀντιλήψεις τῶν μεγάλων ἀναμορφωτῶν παιδαγωγῶν ὡς ὁ Pestalozzi, κλπ., αἵτινες ἀπέδιδον ἀξίαν εἰς τὸ ἄτομον. Τὰ σχολεῖα τῆς μέσης ἐκπαίδευσως ὀργανώθησαν ὑπὸ τὸ ὄνομα Gymnasien, Bürgerschulen καὶ Realschulen. Τὰ Gymnasien παρῆχον καλὴν κλασικὴν μόρφωσιν, ἐνῶ τὰ Bürgerschulen καὶ τὰ Realschulen ἐδίδασκον κυρίως συγχρονισμένα θέματα καὶ ἐξησφάλιζον πρῶτης τάξεως βασικὴν μόρφωσιν διὰ τὸ ἐμπόριον.

Ἔως τὸ 1856 ἡ μέση ἐκπαίδευσις εἰς τὴν Πρωσίαν εἶχε περὶ τὰς ἐξήκοντα ἑξ χιλιάδας μαθητὰς, δηλαδὴ πλέον τοῦ τετραπλασίου ἀριθμοῦ τῶν σπουδαστῶν τῆς μέσης παιδείας ἐν Ἀγγλίᾳ, ἂν καὶ ὁ πληθυσμὸς τῆς Πρωσίας ἦτο κατὰ δύο ἑκατομμύρια ὀλιγώτερος.

Οὕτω, ἐνῶ μέχρι τοῦ 1850 ἡ Βρετανία ἐκυριάρχει τοῦ κόσμου εἰς τὴν βιομηχανίαν καὶ τὸ ἐμπόριον, εἰς τὸ πεδῖον τῆς γενικῆς καὶ ἐμπορικῆς ἐκπαίδευσως ἦτο πολὺ καθυστερημένη, ἐν συγκρίσει πρὸς τοὺς ἀνταγωνιστὰς τῆς, Ἀμερικανούς καὶ Γερμανούς, οἵτινες προώδευον ἀλματωδῶς. Π. χ. τὸ 1841 εἰς τὴν Ἀγγλίαν ὑπῆρχον ὀλιγώτεροι τῶν 60 % τῶν δυναμένων νὰ γράφουν τὴν ὑπογραφήν των εἰς τὴν ληξιαρχικὴν πράξιν τοῦ γάμου των, ἐνῶ εἰς τὰς Η.Π.Α. ἡ ἀναλογία ἦτο 80 % εἰς δὲ τὴν Γερμανίαν 82 %.

1851 - 1913 — Έμφάνις τῆς ἐμπορικῆς ἐκπαίδευσως

Ἡ δευτέρα περίοδος τὴν ὁποίαν ἔχω ὑπ' ὄψιν μου ἀρχίζει ἀπὸ τὸ 1851 καὶ φθάνει τὸ 1913. Κατὰ τὰ ἔτη ταῦτα ἡ Βρετανία δὲν ἦτο πλέον μόνη εἰς τὴν ἐμπορικὴν ἐκπαίδευσιν. Ἡ Γαλλία, ἡ Γερμανία καὶ αἱ Ἑνωμένοι Πολιτεῖαι ἐπραγματοποίησαν ραγδαίαν πρόοδον εἰς τὴν ἐκβιομηχανίαν καὶ συνεβάδιζον εἰς πλείστους κλάδους καὶ υπερέβαινον τὴν Βρετανίαν.

Εἰς τὴν ἔκθεσιν τῶν Παρισίων τοῦ 1867 λ.χ., ἀπὸ τοὺς 19 ἀντιπροσωπευτικούς κλάδους τῆς βιομηχανίας, ἡ Βρετανία ὑπερέτει μόνον εἰς τοὺς δέκα κλάδους καὶ τοῦτο μόλις 16 ἔτη μετὰ τὴν μεγάλην ἔκθεσιν τοῦ Λονδίνου, ἣτις ὤφειλετο εἰς τὴν πρωτοβουλίαν τῆς κοινωνίας, ὅπου ἡ Βρετανία εἶχε τὴν πρωτεύουσαν θέσιν σχεδὸν εἰς ὅλα τὰ ἐκτειθέμενα εἶδη ἑκατὸν ἀγαθῶν. Ἡ ἀδιαφιλονίκητος αὐταρέσκειά μας τῶν ἐτῶν 1850 καὶ 1860 ἀνετράπη ἀδυσώπητα. Αἱ ἀγοραὶ τοποθετήσεως τοῦ ἐξαγωγικοῦ μας ἐμπορίου ἀφηροῦντο ἢ μία κατόπιν τῆς ἄλλης ἀπὸ τὰς χεῖρας μας. Ἡ μεγάλη ἔκθεσις τοῦ 1851 ἐνεθάρρυνε καὶ παρώτρυνε τοὺς ἀνταγωνιστὰς τῆς Βρετανίας περισσότερο ἀπὸ τὴν ἰδίαν τὴν Βρετανίαν. Καὶ γενικῶς τὸ κακὸν ἀπεδόθη εἰς τὴν καθυστέρησιν τῆς Βρετανίας εἰς τὴν τεχνικὴν καὶ ἐμπορικὴν ἐκπαίδευσιν. Ὁ κόσμος ἔφερε παράδειγμα μιμήσεως τὴν Γερμανίαν καὶ τὰς Ἑνωμένας Πολιτείας καὶ ἦτο φανερόν τι ἠδύνατο νὰ πραγματοποιήσῃ ὁ λαὸς αὐτὸς ἐὰν ἐμορφῶντο τεχνικῶς, βιομηχανικῶς καὶ ἐμπορικῶς.

Ἀλλὰ, διὰ νὰ καταστῇ ἀποδοτικὴ ἡ ἐμπορικὴ ἐκπαίδευσις αὕτη εἶχε ἀνάγκη ἀπὸ στερεὰς βάσεις τῆς γενικῆς μορφώσεως, καὶ τοῦτο ἐπετεύχθη μόνον ὅταν ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις ἐγενικεύθη τὸ 1870, καὶ ἔγινεν ὑποχρεωτικὴ τὸ 1876. Εἰς τὴν Σκωτίαν, ὁ θεσμὸς τῆς ὑποχρεωτικῆς ἐκπαίδευσως ὑφίστατο ἤδη ἀπὸ τοῦ ἔτους 1494. Ἐμπορικὰ συμφέροντα προκάλεσαν τὴν λήψιν τῶν περὶ ὑποχρεωτικῆς ἐκπαίδευσως νομοθετικῶν μέτρων, ἀλλὰ ἀκόμη ὁ κόσμος ἐξηκολούθει νὰ νομίζῃ ὅτι μόνη ἡ στοιχειώδης ἐκπαίδευσις ἦτο ἀρκετὴ διὰ τὸ ἐμπόριον· τὰ ὑπόλοιπα μανθάνονται κατὰ τὴν ἀσκήσιν τῆς ἐμπορίας.

Ἀκόμη καὶ ἡ διδασκαλία τῆς στοιχειώδους λογιστικῆς, δηλαδὴ τῆς καταστιχογραφίας, ἔχασε τὴν ἀξίαν της, διότι ἔλεγον: «ὑπάρχουν τόσα διάφορα συστήματα τῆς λογιστικῆς, ὥστε δὲν εἶναι μόνον ἀχρηστον ἀλλὰ καὶ ἐπιβλαβὲς νὰ διδάσκηται κανεὶς ἓνα οἰονδήποτε σύστημα εἰς σχολεῖον». Τὰ ἴδια περίπου ἐλέγοντο καὶ διὰ τὸ μάθημα τῆς στενογραφίας, ἀν καὶ μὲ ὀλιγώτερα δικαιολογητικά.

Ὅμως, εἰς τὴν περίοδον ταύτην ἀνήκει καὶ τὸ δεύτερον στάδιον τῆς ἐκπαίδευσως, δηλαδὴ, ὅπως τὸ ἀπεκάλεσαν, ἡ τεχνικὴ ἢ ἐμπορικὴ ἐκπαίδευσις. Ἡ κατάρτισις ἐιδικευμένων διὰ τὸ ἐμπόριον, τοῦ στενογράφου, τοῦ λογιστοῦ, κ.λ.π.

Τὰ ἐμπορικὰ καὶ τεχνικὰ λεγόμενα θέματα, τὰ μὴ στηριζόμενα ἐπὶ στερεῶν βάσεων τῆς γενικῆς μορφώσεως ἦσαν στοιχειώδη καὶ ἄνευ συστήματος, ἄνευ σαφοῦς διακριτικῆς γραμμῆς τῆς σπουδαιότητος ἐνδὸς ἑκάστου μεταξὺ τῶν διαφόρων ἐν τῇ προγράμματι διαλαμβανόμενων μαθημάτων. Ἀπετέλεσαν, ὅμως, τὴν ἀπαρχὴν τῆς ἐπισήμου καὶ συστηματικῆς μελέτης τῶν ἐμπορικῶν σπουδῶν.

Ἡ περίφημος ἐκπαιδευτικὴ ὀργάνωσις «Society of Arts», ἦτο ὁ πρόδρομος τοῦ γνωστοῦ θεσμοῦ τῶν ἐξετάσεων εἰς τὰ ἐμπορικὰ καὶ τεχνολογικὰ θέματα. Βάσει τῆς γενικῆς ἐκπαιδευτικῆς πολιτικῆς, αὕτη ἐνεθάρρυνε καὶ ἐνίσχυεν ἄλλας

δργανώσεις νά αναλάβουν αὐται τὴν συνέχισιν τῆς πρωτοβουλίας αὐτῆς.

Ἡ μὲν κρατικὴ ὑπηρεσία «Ἐπιστῆμαι καὶ Τέχναι» ἦτο ἡ μόνη ὑπεύθυνος καὶ ἀρμοδίᾳ ὑπηρεσία ἥτις ὠργάνωνε τὰς ἐξετάσεις διὰ τὸ πτυχίον τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, τὸ δὲ Ἰνστιτούτον τοῦ ἄστεως τοῦ Λονδίνου καὶ τῶν συντεχνιῶν ἦτο ἀρμόδιον διὰ τὰς ἐξετάσεις καὶ τὴν ἐκδοσιν πτυχίων ἐπὶ τῶν τεχνολογικῶν θεμάτων. Ὅμως δὲν ὑπῆρχεν ὑπεύθυνος ὀργάνωσις νά αναλάβῃ τὸ ἔργον διὰ τὰ ἐμπορικὰ θέματα. Οὕτω τὸ 1882, ἡ Ἐταιρεία τῶν Τεχνῶν «Society of Arts» ἀπεφάσισεν ὅπως συγκεντρώσῃ τὴν προσοχὴν τῆς ἐπὶ τῶν ἐμπορικῶν θεμάτων καὶ μόνον. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1876 ἡ στενογραφία, ἡ πολιτικὴ οἰκονομία, ἡ οἰκονομικὴ γεωγραφία καὶ ἡ ἱστορία τοῦ ἐμπορίου περιελήφθησαν μεταξὺ τῶν διδασκομένων μαθημάτων, προσετέθησαν δὲ καὶ ἡ καταστιχογραφία καὶ αἱ ξένοι γλῶσσαι, ἀπὸ δὲ τοῦ ἔτους 1891 καὶ ἡ δακτυλογραφία.

Ἡ ἐξάπλωσις τῆς ἐμπορικῆς ἐκπαιδεύσεως, κατὰ τὸ τέλος τοῦ 19ου αἰῶνος, καὶ κατὰ τὴν πρώτην δεκαετίαν τοῦ 20οῦ αἰῶνος, διαφαίνεται ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν γραπτῶν εἰς τὰς ἐξετάσεις τῆς Ἐταιρείας τῶν Τεχνῶν «Society of Arts». Τὸ 1890 ὑπῆρχον περὶ τὰς δύο χιλιάδας, τὸ 1900 δέκα χιλιάδες, τὸ 1905 εἴκοσι πέντε χιλιάδες καὶ τὸ 1913 ἄνω τῶν τριάκοντα τριῶν χιλιάδων γραπτὰ. Ὅμοια ἀνάπτυξις διαφαίνεται καὶ ἐκ τοῦ αὐξοντος ἀριθμοῦ τῶν ὑπὸ τοῦ Ἐμπορικοῦ Ἐπιμελητηρίου τοῦ Λονδίνου ἐκδοθέντων πιστοποιητικῶν, συνεπεῖα τῶν κατὰ τὸ ἔτος 1890 θεσπισθεισῶν ἐξετάσεων αὐτοῦ.

Ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς ἀπὸ ἑκατὸν τὸ 1895, ἀνήλθεν εἰς ἕνδεκα χιλιάδας τὸ 1910. Ἀκόμη καὶ τὸ 1913. Εἰς τὰς ἐξετάσεις τῆς Ἐταιρείας τῶν Τεχνῶν «Society of Arts» ὁ ἀριθμὸς τῶν γραπτῶν εἰς τὰ Λογιστικὰ ἀνήρχετο εἰς τὸ 1/3 καὶ πλεόν τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ τῶν γραπτῶν εἰς τὰ ἄλλα θέματα. Ὅμως ἡ Στενογραφία καὶ ἡ Δακτυλογραφία ἐπίσης προσελάμβανον τὴν σπουδαίαν θέσιν των. Ἐκ τῆς ραγδαίας ἀνάδοῦ τοῦ αὐξοντος ἀριθμοῦ τῆς ἐκδόσεως τῶν πιστοποιητικῶν διαφαίνεται ὅτι κάπου παρείχεται πραγματικὴ ἐμπορικὴ μὀρφωσις, ἐφ' ὅσον οὔτε ἡ Ἐταιρεία τῶν Τεχνῶν, οὔτε τὸ Ἐπιμελητήριον τοῦ Λονδίνου εἶχον σχετικὰ σχολεῖα ἰδικὰ των.

Ἡ πραγματικὴ ἐπέκτασις τῶν ἐμπορικῶν σπουδῶν ἤρχισε κατὰ τὰ ἔτη 1890 μὲ 1900 καὶ ἀσφαλῶς εἰς τοῦτο συνετέλεσε καὶ ὁ ὄξυς ἀνταγωνισμὸς τὸν ὁποῖον ἡ Βρετανία ἀντιμετώπιζεν εἰς τὰς ὑπερποντίους ἀγοράς τῆς, ἰδίᾳ ἀπέναντι τῆς Γερμανίας. Ἡ Βασιλικὴ Ἐξεταστικὴ Ἐπιτροπὴ, ἐντεταλμένη ἐπὶ τῆς ἐμπορικῆς καὶ βιομηχανικῆς κρίσεως, εἰς τὸ πόρισμα τὸ ὁποῖον ὑπέβλεπε τὸ 1886 ἀναφέρει τὰ ἑξῆς : «Εἰς κάθε γωνίαν τῆς γῆς ἡ ἐπιμονὴ καὶ ἡ ἐπιχειρηματικότης τῶν Γερμανῶν εἶναι αἰσθηταί. Ὡς πρὸς τὴν πραγματικὴν παραγωγὴν ἐλάχιστα πλεονεκτοῦμεν ἔναντι αὐτῶν καὶ αὐτὸ εἶναι ἀμφίβολον. Καὶ ὡς πρὸς τὴν γνώσιν τῆς παγκοσμίου ἀγορᾶς καὶ τὴν κατάκτησιν αὐτῆς διαφαίνεται καθαρὰ ὅτι οὔτοι πλεονεκτοῦν ἀπέναντί μας».

Ἐν ἔτος ἀργότερον, ἢ ἐπὶ τῆς τεχνικῆς ἐκπαιδεύσεως ἐντεταλμένη Βασιλικὴ Ἐξεταστικὴ Ἐπιτροπὴ εἶχεν ἤδη ὑποδείξει μερικὰ ἀπὸ τὰ αἷτια τῆς καταστάσεως ταύτης, σχολιάζουσα δυσμενῶς τὴν ἔλλειψιν ὄχι μόνον τῆς τεχνικῆς ἐκπαιδεύσεως, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀνυπαρξίαν συγῆθους ἐμπορικῆς μορφώσεως, ἥτις εἶναι ἀπαραίτητος διὰ τοὺς ἐμπορικοὺς οἴκους. Πράγματι, ἡ ποιοτικὴ κατωτερότης τοῦ βρετανοῦ ἐμποροῦπαλλήλου ἦτο τοσοῦτον μάλλον καταφανής, ὥστε πλείστοι ἐμπορικοὶ

οἰκοι προσελάμβανον εἰς τὴν ὑπηρεσίαν των γερμανοελβετοῦς ὑπαλλήλους, ἰδίως ἐπειδὴ οὗτοι κατεῖχον ξένας γλώσσας.

Ἐνωρίτερον τούτου ὑπῆρχον ἄλλαι ἐξελλίξεις, αἵτινες βραδύτερον συνέβαλον εἰς τὴν προαγωγὴν τῆς ἐμπορικῆς ἐκπαιδεύσεως. Κρατικὴ συμβολὴ ὑπὸ μετρίαν ἔκτασιν εἶχεν ἀρχίσει ἀπὸ τοῦ ἔτους 1853, ὅτε ἤρχισε νὰ λειτουργῇ ἡ κρατικὴ ὑπηρεσία ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν, προοριζομένη νὰ ἰδρῦσῃ καὶ νὰ ἐπιχορηγῇ σχολὰς ἐπιστημῶν καὶ τεχνῶν καθ' ἅπασαν τὴν χώραν. Ὡσαύτως τὸ Κράτος εἶχεν ἔλθει ἀρωγὸν καὶ ἐνεθάρρυνε τὴν Ἴδρυσιν τῶν βραδινῶν φροντιστηρίων. Τὰ τελευταῖα ταῦτα ἀρχικῶς περιωρίσθησαν εἰς τὴν διδασκαλίαν γραφῆς, ἀναγνώσεως καὶ ἀριθμητικῆς, περὶ τὰς 80 000 μαθητῶν δὲ παρηκολούθουν μαθημάτων τὸ 1870. Τὰ ἐμπορικὰ θέματα εἰσῆχθησαν βραδύτερον, κατὰ τὰ ἔτη 1880 καὶ 1890. Τὰ σχολεῖα ταῦτα κατέστησαν πρόδρομοι τῶν μέσων ἐμπορικῶν καὶ ἐπαγγελματικῶν σχολῶν.

Ἄλλος σπουδαῖος ἱστορικὸς σταθμὸς εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν εἶναι ὁ νόμος τοῦ 1883 περὶ ἐνοριακῶν εὐαγῶν ἰδρυμάτων τῆς πόλεως τοῦ Λονδίνου. Ἐφόσον δὲν ἐχρειάζοντο πλέον τὰ χρήματα τῶν φιλανθρωπικῶν ταμείων νὰ διατεθοῦν διὰ τοὺς ἀρχικούς των σκοποῦς, συμφώνως πρὸς τὸν νόμον τοῦτον ἐπετρέπετο νὰ δαπανηθοῦν τὰ οἰκεία ποσὰ εἰς τὴν ἐκπαίδευσιν. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ἐ χρηματοδοτήθη τὸ Πολυτεχνεῖον τῆς ὁδοῦ Regent ἰδρυθὲν ὑπὸ τοῦ Quintin Hogg τὸ ἔτος 1882. Καὶ ἄλλα ἐπαγγελματικὰ ἰδρύματα ἐπωφελήθησαν ἐκ τοῦ νόμου τούτου, ἀλλὰ ἔπρεπε νὰ ψηφισθοῦν οἱ νόμοι τοῦ 1889 καὶ 1890 περὶ τεχνικῶν ἰδρυμάτων καὶ περὶ τῆς τοπικῆς φορολογίας ἀντιστοίχως (τελωνειακοὶ δασμοί, καὶ φόροι ἐπὶ τῶν οἰκονομμάτων κλπ.) διὰ νὰ δοθῇ εἰς τὴν ἐπαγγελματικὴν ἐκπαίδευσιν οἰκονομικὴ βοήθεια ἀπὸ τὸ Κράτος, εἰς μεγαλυτέραν κλίμακα.

Ὁ μὲν πρῶτος νόμος ἐπέτρεπεν εἰς τὰς τοπικὰς ἀρχὰς νὰ χρηματοδοτοῦν τὴν ἐπαγγελματικὴν ἐκπαίδευσιν ἀπὸ τοὺς δημοτικούς φόρους, ὁ δὲ τελευταῖος παρεχώρει εἰς τὰς τοπικὰς ἀρχὰς τὸ προῖόν τῆς εἰσπράξεως τοῦ φόρου τοῦ οὐίσκι. Τὸ 1901, ἀπὸ τὸ δαπανηθὲν ἐν ἑκατομμύριον στερλ. λιρῶν διὰ τὴν ἐπαγγελματικὴν ἐκπαίδευσιν, αἱ 850 000 λίραι προῆλθον ἐκ τῆς φορολογίας τοῦ οὐίσκι. Μὲ τὴν οἰκονομικὴν αὐτὴν ἐνίσχυσιν, αἱ τοπικαὶ ἀρχαὶ ἱδρυσαν πολυαριθμούς τεχνικὰς σχολὰς, πλεῖστα τῶν ὁποίων ἐδίδασκον οἰκονομικὰ θέματα, καθὼς καὶ ἑσπερινὰς σχολὰς, καθ' ὅλοκληρίαν προοριζομένας διὰ τὴν ἐμπορικὴν μόρφωσιν.

Ὁ νόμος τοῦ 1902 περὶ ἐκπαιδεύσεως, μετεβίβασεν ἀπάσας τὰς ἀρμοδιότητας διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν εἰς τὰς τοπικὰς ἀρχὰς, πλην τῆς τοῦ Πανεπιστημίου. Ἐπηκολούθησεν ραγδαία καὶ ἀματώδης πρόοδος εἰς τὴν διδασκαλίαν τόσοσ τῆς μέσης ἐκπαιδεύσεως ὅσον καὶ τῆς ἐμπορικῆς ταιαύτης, κατὰ τὰς ἑσπερινὰς ὥρας.

Τὸ Manchester, τὸ πρῶτον, καθιέρωσε τὴν συστηματικὴν διδασκαλίαν τῶν ἐμπορικῶν μαθημάτων τὸ 1900. Ὅμως, παρὰ τὴν ἐξάπλωσιν τῆς ἰδέας ταύτης καὶ τὴν υἱοθέτησιν τοῦ μέτρου ἀκόμη καὶ ἀπὸ τὸ Λονδίνον, τὸ 1913, οὐδέποτε τὸ μάθημα ταῦτο ἐγένετο δημοφιλὲς ἀπὸ μέρους τῶν σπουδαστῶν καὶ ἡ ἐμπορικὴ ἐκπαίδευσις παρέμενε, κυρίως, ὡς ἐν εἰδικῶν θέμα καὶ ὄχι ὡς μέσον διευρύνσεως τῆς σκέψεως. Πρὶν τερματίσω τὴν ἐξέτασιν τῆς πλευρᾶς τῆς ἐμπορικῆς ἐκπαιδεύσεως ὅσον ἀφορᾷ τὸν ὑπαλληλικὸν κόσμον, δεόν, νὰ προσθέσω ὀλίγας λέξεις περὶ στενογραφίας καὶ δακτυλογραφίας.

Τὸ 1837, ὁ Isaac Pitman εἰσήγαγεν εἰς τὴν ἐπαίδευσιν τὴν πρώτην συγ-
χρονισμένην θεωρηθεῖσαν στενογραφίαν του. Διὰ τῶν σχολῶν του, διὰ διαλέξεων,
δι' ἀλληλογραφίας, καὶ ἐν τέλει διὰ τῶν δημοσιευμάτων αὐτοῦ, βαθμηδὸν ἔπεισε
τὸν κόσμον περὶ τῆς χρησιμότητος αὐτοῦ τοῦ τύπου γραφῆς διὰ τὸ ἐμπόριον.

Ἡ καθιέρωσις γενικοῦ μέτρου ταχυδρομικῶν τελῶν τῆς μιᾶς πένας ἐδοή-
θησε πολὺ εἰς τὴν ἐπιτυχίαν τοῦ συστήματος τῆς διδασκαλίας δι' ἀλληλογραφίας.
Τὸ εὐθηνὸν ταχυδρομικὸν τέλος συνέβαλε τοσοῦτον ὥστε ὁ Pitman νὰ πωλῆ ἑ-
καστον φύλλον μαθήματος ἀντι δύο πενῶν εἰς διάφορα μέρη τῆς χώρας του.

Τὸ 1870 οὗτος ἔδρυσεν εἰδικὸν Κολλέγιον διὰ τὴν διδασκαλίαν τῶν ἐμπορι-
κῶν μαθημάτων κυρίως τοῦ μαθήματος τῆς στενογραφίας. Μεγάλῃ μανίᾳ κατέλαβε
τὸν κόσμον νὰ μάθῃ στενογραφίαν συνεπείᾳ τοῦ διεθνοῦς συνεδρίου τοῦ συγκροτη-
θέντος ἐν Λονδίῳ τὸ 1887, καὶ τὸ 1913 παρατηρήθη τὸ φαινόμενον ὅτι τὸ 1)4
τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἐκ γραπτῶν ἐξετάσεων τῆς «Society of Arts» ἦτο τῆς στενο-
γραφίας, ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰ τῆς γραφομηχανῆς, 8που εὑρέθη σαν μόνον 1)4 τῶν
γραπτῶν ἐν συγκρίσει πρὸς τὰ γραπτὰ τῶν ἄλλων θεμάτων.

Διότι ἂν καὶ ἀπὸ τὸ ἔτος 1875 ὑπῆρχεν εἰς τὴν ἀγορὰν γραφομηχανῆς χρη-
σιμοποιήσιμος, ἡ δακτυλογραφία δὲν ἐτέθη εἰς γενικὴν ἐφαρμογὴν παρά μετὰ τὸν
παγκόσμιον πόλεμον τοῦ 1914-1918. Ἐκτοτε καθιερώθη σταθερῶς πλέον τὸ σύ-
στημα τῆς τυφλῆς γραφῆς εἰς τὰς γραφομηχανάς.

Κατὰ τὴν περίοδον ταύτην, ὠρισμέναι ἐργασίαι, σχετιζόμεναι μὲ τὸ ἐμπό-
ριον, ἀπῆλθον ἐπαγγελματικὴν κατάρτισιν. Ἰδρύθησαν Ἰνστιτούτα τὰ ὁποῖα ἐχορή-
γουν πτυχία κατόπιν εἰδικῶν ἐξετάσεων, οὕτω δὲ κατάρθωναν νὰ ἐξυψώσουν καὶ
τὸ γόητρον τῶν ἐπαγγελματῶν τούτων.

Αἱ ὀργανώσεις αὗται ἦσαν τριῶν κατηγοριῶν :

- α) Ὄργανώσεις αὐτῶν τούτων τῶν ἐπαγγελματικῶν τάξεων, σκοποῦσαι εἰς
τὴν βελτίωσιν τῆς θέσεως αὐτῶν.
- β) Ὄργανώσεις ἰδρυθεῖσαι ὑπὸ τῶν ἐργοδοτῶν, πρὸς ἐξασφάλισιν ὑπαλληλι-
κοῦ προσωπικοῦ μὲ πραγματικὰ προσόντα, καὶ
- γ) Ὄργανώσεις διανοουμένων ἢ λογίων σκοποῦσαι τὴν καλλιέργειαν ἐνδια-
φέροντος εἰς ὠρισμένον κλάδον ἐπιστήμης ἢ τέχνης.

Λογισταὶ ἀσφαλιστικῶν ἐταιριῶν καὶ ἀναλογισταὶ ἦσαν οἱ πρῶτοι τῶν ἐμπει-
ρογνωμόνων οἱ ὁποῖοι ἔδρυσαν τὸ Ἰνστιτούτον, τὸ 1848. Οὗτοι προέβησαν εἰς τὴν
ὀργάνωσιν ἐξετάσεων καὶ δὴ ἀπὸ τοῦ ἔτους 1850, συστηματοποιηθεῖσων ἀργότερον.
Ὁ σκοπὸς τοῦ Ἰνστιτούτου ἦτο «ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἐπιστήμης τῶν ἀναλογιστῶν
καὶ ἡ ἐξύψωσις τῆς στάθμης τοῦ ἐπαγγέλματος, ἡ ἐξέτασις διαφόρων οικονομι-
κῶν προβλημάτων καὶ ἐξεύρεσις λύσεων πρὸς αὐτά, ἡ ἐξασφάλισις μέσων διὰ
τὴν κατάρτισιν καὶ μόρφωσιν τῶν νέων ἐμπειρογνωμόνων κλπ.». Ἡ στάθμη
θὰ ἐξυψώγεται διὰ τοῦ περιορισμοῦ τοῦ ἐπαγγέλματος μόνον εἰς ἐκείνους οἱ ὁποῖοι
θὰ ἀπέκτων τὸ πρὸς τοῦτο καθοριζόμενον ὑπὸ τοῦ Ἰνστιτούτου προσόν. Ἡ ἐξετα-
στέα ὕλη ἦτο τεχνικὴ ἢ δὲ προπαρασκευὴ διὰ τὰς ἐξετάσεις θὰ ἐπετυγχάνετο διὰ
τῆς πραγματικῆς ἐπὶ τόπου ἐργασίας καὶ διὰ τῆς μελέτης ἐγγράφων καὶ ἐντύπων
δημοσιευμάτων εἰς τὸν περιοδικὸν τύπον τοῦ Ἰνστιτούτου.

Εἰς τὴν Σκωτίαν ὑπῆρχε ἀπὸ τοῦ ἔτους 1854 ἀνεγνωρισμένη ἐταιρία ὀρω-
τῶν λογιστῶν. Ἐν Ἀγγλίᾳ ὅμως τὸ πρῶτον τοιοῦτον σωματεῖον ἰδρύθη μόλις τὸ

1870 και τοῦτο εἰς Λίβερπουλ. Βραδύτερον ἰδρύθησαν τέσσαρα τοιαῦτα, τὰ ὁποῖα συνεχωνεύθησαν τὸ 1880 μὲ τὸ Ἰνστιτούτον Ὀρκιωτῶν Λογιστῶν. Καὶ πάλιν ἐπιδικώμενος σκοπὸς ἦτο τόσον ἡ ἐξύψωσις τῆς κοινωνικῆς καὶ ἐπαγγελματικῆς στάθμης τῶν λογιστῶν ὅσον καὶ ἡ ποιοτικὴ βελτίωσις αὐτῶν. Πρὸς ἔκδοσιν τῶν σχετικῶν ἐπαγγελματικῶν προσόντων δύο ἐκ τῶν ἀρχικῶς ἰδρυθέντων πέντε σωματείων, ἤρchiσαν τὸ 1878 νὰ ἐνεργοῦν ἐξετάσεις, ἃς ἀνέλαβε νὰ συνεχίσῃ ἀπὸ τὸ ἔτος 1880 τὸ ἐπίσημως ἀνεγνωρισμένον σωματεῖον «Chartered Institute».

Αἱ ἐξετάσεις αὗται, ἐπίσημοι φυσικά, ἐνεθάρρουν τὴν διδασκαλίαν τῆς Λογιστικῆς, ἡ δὲ κατάρτισις ἐξακολουθεῖ νὰ γίνεται καὶ σήμερον ἀκόμη τεχνικῆ.

Τὸν ἔλεγχον τὸν ὁποῖον ἤσκει ἐπὶ τοῦ ἐπαγγέλματος τῶν λογιστῶν τὸ Ἰνστιτούτον Ἀναλογιστῶν οὐδέποτε ἀπέκτησε τὸ «Chartered Institute» ἐν Ἰσημοίρᾳ, καθ' ὅσον ἰδρύθησαν ἀργότερον ἄλλα σωματεῖα, μεταξὺ τῶν ὁποίων ἦτο ἡ «Society of Incorporated Accountants and Auditors» ἰδρυθεῖσα τὸ 1885, ἡ Ἑταιρία τῶν Διπλωματούχων Λογιστῶν (συγχώνευσις τῶν τριῶν ἑταιριῶν, ἰδρυθεῖσων κατὰ τὰ ἔτη 1891 καὶ 1904) καὶ τὸ Ἰνστιτούτον Λογιστῶν Κοστολόγων, ἰδρυθὲν τὸ 1919.

Τὸ Ἰνστιτούτον τῶν Διοικητικῶν Ὑπαλλήλων (Institute of Secretaries) δημιουργηθὲν τὸ 1891 καὶ ἀναγνωρισθὲν ἐπίσημως ὑπὸ τοῦ Κράτους τὸ 1902, ὑπῆρξε ἄλλη προσπάθεια ὁμάδος ἐμπειρογνομῶνων πρὸς ἀπόκτησιν ἐπαγγελματικοῦ προσόντος ἀνεγνωρισμένου ὑπὸ τοῦ Κράτους. Τὸ 1897 ὠργάνωσε τὴν πρώτην σειρὰν σχετικῶν ἐξετάσεων, ὡς δικαιολογητικὴ δὲ θάσις ἀπητεῖτο μετρία γνῶσις τῶν ἐμπορικῶν διὰ τὴν κατηγορίαν μέσης βαθμίδος προσόντων. Ἡ ἐξεταστέα ὕλη περιελάμβανε τὰ οικονομικά, τὴν στατιστικὴν, ἀρχὰς τῆς τραπεζικῆς, δημοσιονομικὰ καὶ ἐμπορικὸν δίκαιον.

Τὸ ἀνεγνωρισμένον Σωματεῖον τῶν Διοικητικῶν Ὑπαλλήλων ἰδρύθη τῇ 1907, βραδύτερον δὲ συνεχωνεύθη μὲ τὸ «Chartered Institute».

Τὸ τελευταῖον δὲ τοῦτο ὑφίσταται σήμερον ἀνακαινισθὲν ὑπὸ τὸ ὄνομα Σωματεῖον Ἀναγνωρισμένον Διοικητικῶν Ὑπαλλήλων, ἰδρυθὲν τὸ 1922.

Τὸ Ἰνστιτούτον τῶν Τραπεζικῶν καθὼς καὶ τὸ ἀνεγνωρισμένον Ἀσφαλιστικὸν Ἰνστιτούτον εἶναι δύο παραδείγματα σωματείων προβληθέντων καὶ ὑποστηρικθέντων ὑπὸ τῶν ἐργοδοτῶν. Τὸ Ἰνστιτούτον Τραπεζικῶν ἰδρύθη τὸ 1879 καὶ ὡς σκοπὸν ἐπέδιωκε τὴν ἐξύψωσιν τῆς ἀποδοτικότητος τῶν τραπεζικῶν ὑπαλλήλων. Ἐχορηγοῦντο δὲ βραβεῖα καὶ δῶρα εἰς τοὺς ἐπιτυχόντας εἰς τὰς σχετικὰς ἐξετάσεις τοῦ σωματείου. Εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς ἡ ἐξεταστέα ὕλη ἦτο γενικὴ, πρὸς ἀπόκτησιν δὲ διαμέσου βαθμοῦ προσόντος ἀπητεῖτο γνῶσις καλύπτουσα τὰ οικονομικά, οικονομικὴν γεωγραφίαν, πρακτικὴν ἀσκήσιν καὶ τὸ τραπεζικὸν δίκαιον καθὼς καὶ ξένας γλώσσας.

Τὸ Ἀσφαλιστικὸν Ἰνστιτούτον ἰδρύθη τὸ 1873 καὶ ἀπέκτησε ἐπίσημον ἰδιότητα τὸ 1912, ἀλλὰ δὲν εἰσήγαγε τὸν θεσμὸν τῶν ἐξετάσεων μέχρι τοῦ 1899· αἱ τελευταῖαι αὗται ἦσαν κυρίως τεχνικαί.

Ἐκ τῶν ἐπιστημονικῶν σωματείων θὰ ἀναφέρω μόνον δύο.

Πρῶτον τὴν Βασιλικὴν Στατιστικὴν Ἑταιρίαν, ἰδρυθεῖσαν τὸ 1834, διὰ νὰ «παρασκευάζῃ, ταξινομή καὶ δημοσιεύῃ τὰ ὑπολογισθέντα στοιχεῖα, μὲ σκοπὸν γὰ διαφωτίξῃ τὴν κατάστασιν καὶ τὴν κοινωνικὴν προοπτικὴν ὧν εἶναι ἐφικτὸν γε-

γονότων δυναμένων νὰ ἀποδοθοῦν δι' ἀριθμῶν καὶ νὰ ταξινομηθοῦν εἰς πίνακας»*. Καὶ δεῦτερον τὴν Βασιλικὴν Οἰκονομολογικὴν Ἑταιρίαν, ἰδρυθεῖσαν τὸ 1890 ὡς «Βρετανικὴ Οἰκονομολογικὴ Ἐνωσις», διὰ «τὴν γενικὴν προαγωγὴν τῶν οἰκονομικῶν γνώσεων».

Μετὰ τὴν δημιουργίαν τῶν ἐπαγγελματικῶν τούτων σωματείων καὶ τὴν ἀνάπτυξιν αὐτῶν εἰς δύναμιν παρουσιάσθη μεγάλη ζήτησις διδασκαλίας τῶν ἐμπορικῶν θεμάτων εἰς ἀνώτερα ἐπίπεδα. Μολοντοὶ αἱ ἐταιρίαι αὗται συνήθως ἔδιδον διαλέξεις, παρῆχον βιβλιογραφίαν, ἀκόμη καὶ βιβλία, ἐλάχισται ἐξ αὐτῶν διέθετον τὰ ἄλλα μορφωτικὰ μέσα τὰ ἀπαραίτητα διὰ τὴν προετοιμασίαν τῶν ὑποψηφίων διὰ τὰς ἐξετάσεις των.

Ἐνίσχυσαν τὴν κίνησιν τῶν ἐσπερινῶν μαθημάτων, διὰ τῆς ὑποστηρίξεως τῆς ἰδέας, μερικῆς κατὰ τὴν ἡμέραν μελέτης διὰ τοὺς ἐπαγγελματίας. Τὰ παλαιὰ ἰδρύματα διηύρουν τὸ περιεχόμενον τοῦ ἀναλυτικοῦ προγράμματός των καὶ τὰ νεώτερα τεχνικὰ κολλέγια προέβλεπον διὰ τὰς ἐπαγγελματικὰς σπουδὰς ἐκεῖ ὅπου τοῦτο ἔθεωρετο ἀναγκαῖον.

Κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετίαν τοῦ 19ου αἰῶνος, αἱ κυριώτεραι πηγαὶ τῆς ἐπαγγελματικῆς ἐκπαιδεύσεως ἐν Λονδίῳ ἦσαν τὸ Κολλέγιον Birkbeck College, ἰδρυθὲν τὸ 1823, ὑπὸ τὸ ὄνομα Ἰνστιτούτου τῶν Μηχανουργῶν, τὸ Κολλέγιον ἄσπεως Λονδίνου (City of London College) ἰδρυθὲν τὸ 1848, τὸ Ἰνστιτούτον «Goldsmith's Institute» τὸ 1891 καὶ αἱ διάφοροι πολυτεχνικαὶ Σχολαὶ αἱ ὅποσαι ἰδρύοντο τότε, ἔλα δὲ τὰ ἰδρύματα ταῦτα συνεχέντρωναν τὴν προσοχὴν των εἰς τὴν διδασκαλίαν κατὰ τὰς ἐσπερινὰς ὥρας.

Καὶ τὰ Πανεπιστήμια ἤρχισαν νὰ ἐνδιαφέρονται διὰ τὰ θέματα ταῦτα, ἀλλὰ θὰ ἐξετάσωμεν τὴν ἐξέλιξιν αὐτῶν ἐκτενέστερον εἰς τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον.

Ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν βρετανικὴν συγκέντρωσιν εἰς τὸ σύστημα τῶν νυκτερινῶν σχολῶν, εἰς πλείστας ἄλλας χώρας εἶχε καθιερωθῆ ὁμοίωμορφον σύστημα κανονικῆς ἡμερησίας λειτουργίας τῶν σχολῶν τόσο τῶν τεχνικῶν ὅσον καὶ τῶν τοιούτων τῶν ἐμπορικῶν μαθημάτων.

Εἰς τὴν Γερμανίαν μετὰ τὸ 1850 ἀνεπτύχθησαν ἐμπορικαὶ σχολαὶ διὰ τοὺς ἀποφοίτους τῆς δημοτικῆς ἐκπαιδεύσεως. Τὰ σχολεῖα ταῦτα ἐποίκιλλον ἀπὸ τὰς ἐμπορικὰς σχολὰς τοῦ κατωτέρου κύκλου διὰ τοὺς μαθητευομένους ὑπαλλήλους πρὸ ἢ μετὰ τὴν ἐργασίαν των μέχρι τῶν ἀνωτέρων ἐμπορικῶν σχολῶν διὰ μαθητὰς ἡλικίας 17 ἢ 18 ἐτῶν καὶ ἀκόμη διὰ τοὺς 20ετείς σπουδαστάς.

Μεγάλο ποσοστὸν ἀνθρώπων οἱ ὅποιοι εἰσήλθον εἰς τὸ ἐμπόριον ἐφοίτησαν εἰς πλήρεις ἐμπορικὰς σχολὰς μέχρι τοῦ 18ου ἔτους τῆς ἡλικίας των καὶ ἄνω, ἐνῶ εἰς τὴν Βρετανίαν ἐλάχιστοι μόνον ἔλαβον τοιαύτην μὀρφωσιν μετὰ τὸ 12ον ἔτος τῆς ἡλικίας των. Ἡ ἀνωτέρα ἐμπορικὴ ἐκπαίδευσις ἐν Γερμανίᾳ προῆλθεν ἀπὸ τὰς ἐμπορικὰς σχολὰς πανεπιστημιακοῦ ἐπιπέδου, αἱ ὅποσαι ἀνεπτύχθησαν χωριστὰ ἀπὸ τὰ Πανεπιστήμια. Ἡ πρώτη τοιαύτη σχολὴ ἰδρύθη εἰς Λειπζιγ τὸ 1898. Ἠκολούθησαν δύο ἄλλαι σχολαὶ τὸ 1901 εἰς τὴν Κολωνίαν καὶ Φραγκφούρτην. Κατὰ τὸ 1913 ὑπῆρχον ἐγγεγραμμένοι 2 600 σπουδασταὶ εἰς αὐτὰ τὰ ἐμπορικὰ

* Το «prepare, arrange and publish facts calculated to illustrate the condition and prospect of society, as far as possible facts which can be stated numerically and arranged in tables».

κολλέγια, έντελώς χωριστά από ένα σχεδόν ίσον αριθμόν σπουδαστών, οι οποίοι παρηκολούθουν οικονομικήν έπιστήμην εις τὰ Πανεπιστήμια.

Ἡ έμπορικὴ ἐκπαίδευσις ἀνεπτύχθη τάχιστα, τόσοσν διὰ τῶν κρατικῶν έμπορικῶν Γυμνασίων, με κανονικὴν ἡλικίαν ἀποφοιτήσεωσ τὸ 18ον έτος, ὅσον καὶ διὰ τῶν ιδιωτικῶν έμπορικῶν κολλεγίων. Ἡ ἀνάπτυξις τῆσ διδασκαλίασ τῶν έμπορικῶν μαθημάτων εις τὰς Μέσας Ἐμπορικὰς σχολὰς συμπίπτει με αὐτὴν τὴν περίοδον. Ἡ ἔκθεσις τῶν έπιτροπῶν τῆσ ἐκπαιδεύσεωσ ὑπολογίζει ὅτι κατὰ τὸ 1893 16 000 μαθηταὶ ἐφοίτων εις μέσασ σχολὰς έμπορικῶν σπουδῶν, ἐνῶ τὸ 1917 ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς ἀνῆλθεν εις 250 000.

Αἱ Ἠνωμένα Πολιτεῖαι ὑπῆρξαν οἱ σκαπανεῖς τῆσ ἀνωτέρας ἐκπαιδεύσεωσ. Ἡ Σχολὴ τῶν Δημοσιονομικῶν καὶ Οἰκονομικῶν Ἐπιστημῶν τοῦ Χόρντεν, τοῦ Πανεπιστημίου τῆσ Πενσυλβανίασ, ιδρύθη τὸ 1883. Καὶ τὸ 1898 καὶ μετέπειτα τὸ ἐν Πανεπιστήμιον κατόπιν τοῦ ἄλλου προσέθετοσ σχολὰς έμπορικῶν σπουδῶν. Τὸ Πανεπιστήμιον Χάρβαρτ ἴδρυσε τὸ 1908 οἰκονομικήν σχολὴν μετεκπαιδεύσεωσ.

1913 - 1954 — Τὰ Πανεπιστήμια

Ἡ τρίτη περίοδος τὴν ὁποίαν θὰ ἐξετάσωμεν ἐκτείνεται ἀπὸ τὸ 1913 μέχρι σήμερον καὶ τὰ κύρια γνωρίσματά τῆσ διαλαμβάνουν τοὺς δύο παγκοσμίους πολέμους, τὸν ἐκναπατρισμόν, τὴν μεγάλην οἰκονομικήν κρίσιν τῶν ἐτῶν 1930 κλπ., τὴν επέκτασιν τῶν ὑπερποντίων ἀγορῶν καὶ πρὸ παντὸς τὴν ἀνοδοσ τῶν Ἠνωμένων Πολιτειῶν εις τὴν σημερινὴν θέσιν τῆσ κυριαρχίασ ἐπὶ τοῦ δυτικῶσ κόσμου.

Τὰ γεγονότα τῆσ τρίτης ταύτης περιόδου εἶναι τόσοσν πρόσφατα ὥστε ἀδυνατοῦμεν νὰ τὰ βλέπωμεν ὑπὸ τὸ αὐτὸ πραγματικὸν ἱστορικὸν πρίσμα. Οὕτω δὲν ἔχω παρὰ νὰ σχολιάσω συντόμως τὰς εις τὴν οἰκονομικήν ἐκπαίδευσιν ἐξέλιξιεις αἰτινες ἔχουν σημασίαν τὴν στιγμὴν ταύτην.

Ἡ περίοδος αὕτη συμπίπτει σχεδὸν με τὴν πανεπιστημιακὴν συμμετοχὴν εις τὴν έμπορικὴν ἐκπαίδευσιν δηλαδὴ τὸ τρίτον μας στάδιον τῆσ ἱστορίας τῆσ έμπορικῆσ ἐκπαιδεύσεωσ.

Πρὶν ἀναλύσωμεν τὴν ἐξέλιξιν ταύτην ἄς μοι ἐπιτραπῆ νὰ σκιαγραφήσω τὴν περαιτέρω ἀνάπτυξιν τῶν δύο ἄλλων σταδίων. Κατὰ τὴν διάρκειαν τῆσ περιόδου ταύτης, συμφῶνως πρὸς τὸν νόμον τοῦ 1944 περὶ ἐκπαιδεύσεωσ, ἡ μέση ἐκπαίδευσις κατέστη ὑποχρεωτικὴ ἐν Ἀγγλίᾳ, ἡ δὲ εἴσοδος εις τὰ Πανεπιστήμια διηυρύνθη εις τρόπον ὥστε ὁ περιορισμὸς προέρχεται μόνον ἀπὸ τὴν ἔλλειψιν χώρου καὶ ἱκανότητοσ τῶν ὑποψηφίων.

Ἐνώπιον τῆσ καταστάσεωσ ταύτης, αἱ ἀναλαβοῦσαι τὴν σχετικὴν ἀρμοδιότητα διὰ τὴν ἐκπαίδευσιν κατὰ τὸ 1902 τοπικαὶ Ἀρχαὶ εἶχον προδῆ εις χορηγήσεις καὶ ὑποτροφίασ εις διαρκῶς αὔξουσαν κλίμακα, οὕτως ὥστε ὁλονὲν καὶ περισσότεροι μαθηταὶ ἀπεφοίτων ἐκ τοῦ Δημοτικῶσ διὰ νὰ περάσουν εις τὴν Μέσην Παιδείαν καὶ ἐκεῖθεν νὰ εἰσέλθουν εις τὰ Πανεπιστήμια. Πλεῖστα σχολεῖα τῆσ Μέσης Παιδείασ καθιέρωσαν μονοετῆ έμπορικὴν κατάρτισιν διὰ τοὺς μαθητὰς 15—16 ἐτῶν, ἀνώτερα δὲ μαθήματα ἐπὶ συγχρονισμένων θεμάτων καὶ τῶν έμπορικῶν συμπεριλαμβανομένων εις μαθητὰς 16—18 ἐτῶν.

Μὲ τὸ μέτρον, ὅμως, τοῦτο ἡ Μέση Παιδεία ἔστω με ὀλίγην έμπορικὴν ροπὴν ἐξηκολούθει νὰ εἶναι μᾶλλον γενικὴ παρὰ έμπορικὴ.

Διὰ τοὺς μὴ δυναθέντας νὰ εἰσέλθουν εἰς τὰ Γυμνάσια προσεβλέφθησαν ἄλλου τύπου σχολεῖα, παρέχοντα κυρίως ἐπαγγελματικὴν κατάρτισιν. Συμφώνως πρὸς τὸν νόμον 944, τὰ σχολεῖα ταῦτα κατετάγησαν εἰς τὴν γενικὴν κατηγορίαν τοῦ συστήματος τῶν Σχολῶν Μέσης Ἐκπαίδευσεως, διαφοροποιηθέντα ὡς Τεχνικαὶ Σχολαί, καὶ συγχρονισμένοι Σχολαὶ Μέσης Ἐκπαίδευσεως. Καίτοι διὰ τὰ σχολεῖα ταῦτα προσεβλέπετο καὶ ἡ διδασκαλία ἐμπορικῶν μαθημάτων διαρκούσης τῆς ἡμέρας ὅμως ὁ ἀριθμὸς τῶν φοιτῶντων εἰς αὐτὰ μαθητῶν ἦτο μικρὸς σχετικῶς. Τὸ πλεῖστον δὲ τῆς διδασκαλίας τῶν ἐμπορικῶν κατὰ τὴν περίοδον ταύτην διεξήγετο τῇ ὄντι κατὰ τὰς νυκτερινὰς ὥρας καὶ διὰ τοῦ συστήματος τῆς ἀλληλογραφίας. Ὁ νόμος τοῦ Φίσερ τοῦ 1918 προέβλεπε τὸν συντονισμόν τῆς περαιτέρω ἐν Ἀγγλίᾳ παιδείας διὰ τῆς θεσπίσεως συστήματος ἐσπερινῆς διδασκαλίας εἰς τὰ τεχνικὰ κολλέγια καὶ ἰνστιτοῦτα μὲ κύκλους μαθημάτων 3 βαθμίδων, τῆς κατωτέρας, τῆς μέσης καὶ τῆς ἀνωτάτης.

Ἐσχάτως, ἡ ἐλευθέρη φοίτησις εἰς τὰς ἡμερησίας σχολὰς πρὸς παραιτέρω μόρφωσιν κατέληξεν εἰς θάρος τοῦ μονοπωλίου τῶν νυκτερινῶν σχολῶν. Ὅμως καὶ κατὰ τὸ ἔτος 1952 τὰ 84 ο)ο τῶν ἐγγραφέντων εἰς ἰδρύματα ἐπιμορφώσεως μαθητῶν ἦσαν θραδῖνοι σπουδασταὶ ἔναντι 16 ο)ο φοιτῶντων εἰς τὰς ἡμερησίας σχολὰς.

Ὡς πρὸς τὴν κίνησιν τῶν σχολῶν δι' ἀλληλογραφίας, τὴν πρωτοβουλίαν ταύτην εἶχεν ὁ Ἰσαὰκ Πίτμαν, ὁ ὁποῖος καθιέρωσε τὸ σύστημά του τὸ πρῶτον κατὰ τὸ ἔτος 1840 μὲ τὰ εἰς φύλλα μαθήματα τῆς στενογραφίας τὰ ὁποῖα ἐστοίχιζον δύο πένες. Ἀλλὰ ἡ μέγαλυτέρα ἀνάπτυξις τοῦ συστήματος ἤρχισε μετὰ τὸν πρῶτον παγκόσμιον πόλεμον.

Ἐκτοτε τὰ σχολεῖα ταῦτα ἔσχον σπουδαιοτάτην ἐπίδρασιν ἐκ τῆς ἐξελίξεως τῆς τεχνικῆς καὶ ἐμπορικῆς ἐκπαίδευσεως. Αἱ σχολαὶ αὗται καλύπτουν πάσης φύσεως κλάδους σπουδῶν μὴ ἐξαιρουμένης καὶ τῆς προπαρασκευῆς διὰ τοὺς πανεπιστημιακοὺς τίτλους, ἡ δὲ ἀνάπτυξις τῶν δύναται νὰ θεωρηθῇ μέτρον πρὸς θεραπείαν τῆς ἀνεπαρκείας ἢ τοῦ ἀνεπίκτου τῆς φοιτήσεως εἰς Ἰνστιτοῦτα.

Ἡ δι' ἀλληλογραφίας διδασκαλία ἔχει ἰδιαιτέραν σημασίαν διὰ τὴν προπαρασκευὴν εἰς ἐξετάσεις τῶν ἐπαγγελματικῶν σωματείων, ὅπου ὑπολογίζεται ὅτι ἡ ἀναλογία τῶν χρησιμοποιούντων τὸ σύστημα τοῦτο σπουδαστῶν κυμαίνεται μεταξὺ 60 ο)ο—80 ο)ο. Δὲν ὑπάρχει στατιστικὴ τοῦ ὅλου ἀριθμοῦ μαθητῶν οἱ ὁποῖοι χρησιμοποιοῦν τὰς δι' ἀλληλογραφίας λειτουργούσας σχολὰς. Ἀλλὰ ἡ σπουδαιοτέρα σχολὴ τοῦ εἴδους τούτου διατείνεται ὅτι ἔχει ἔτησίαν ἐγγραφὴν ἄνω τῶν 100 000 σπουδαστῶν. Οὕτω, ὁ συνολικὸς ἀριθμὸς εἰς δλόκληρον τὴν χώραν ἀνέρχεται πιθανῶς εἰς 250 000 σπουδαστῶν.

Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1923 καὶ ἐντεῦθεν ἐπολλαπλασιάσθη ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐπαγγελματικῶν, ἡμιεπαγγελματικῶν καὶ ἄλλων ὁργανώσεων, ἐλαχίστη δὲ κατεβλήθη προσπάθεια πρὸς συντονισμόν τοῦ εἴδους τῶν δικαιολογητικῶν διὰ τὰς ἐξετάσεις τοῦ καθ' ἕκαστον ἐπαγγέλματος.

Ἡ τοιαύτη ἀνομοιότης κατέστησε λίαν δυσχερὲς τὸ ἔργον τῶν τεχνικῶν κολλεγίων νὰ καταρτίσουν ἀναλυτικὸν πρόγραμμα κατάλληλον διὰ τὴν διδασκτέαν ὕλην. Τοῦτο ἀφήκεν ἀνοικτὸν τὸ πεδῖον δράσεως διὰ τὰς σχολὰς δι' ἀλληλογραφίας. Τὰ Ἰνστιτοῦτα πρὸς κατάρτισιν διοικητικῶν στελεχῶν τὰ ὁποῖα εἶναι τῆς